

European Trade Union Institute

From the Selected Works of Kurt Vandaele

2013

Het aantal stakingsdagen sinds 1991: een beschrijvend overzicht

Kurt Vandaele

Available at: https://works.bepress.com/kurt_vandaele/112/

THEMATISCHE STUDIE / ETUDE THEMATIQUE

1. Recht op collectieve actie

Het aantal stakingsdagen sinds 1991: een beschrijvend overzicht

Kurt Vandaele*

I. Inleiding

Deze korte bijdrage biedt een cijfermatig en louter beschrijvend overzicht van de stakingsbeweging sinds 1991, het jaar waarin voor het eerst nieuwe, kwantitatieve stakingsgegevens beschikbaar zijn¹. De cijferterugblik eindigt in 2011, maar waar mogelijk wordt ook het eerste semester van 2012 in het overzicht opgenomen². Het overzicht beperkt zich tot de officiële stakingsdata, hoewel er ook andere bronnen bestaan zoals de stakingsgegevens verzameld door het Algemeen Christelijk Vakverbond (Vandaele, 2007, 2011a). Een combinatie van meerdere bronnen levert een vollediger beeld op van de stakingsbeweging, maar in dit korte overzicht kan het volstaan, waar opportuun, om naar ander onderzoek te verwijzen. Andere relatief nieuwe of herontdekte vormen van werknemersprotest dan de ‘klassieke’ staking (Gall, 2013) worden niet in deze bijdrage opgenomen, ook al omdat er weinig (longitudinale) kwantitatieve gegevens beschikbaar zijn. De hieronder volgende delen beschrijven de globale evolutie van de stakingsdagen in België en de verschuivingen in de belangrijkste economische sectorgroepen. Ook de stakingsdagen volgens het geslacht en het statuut van de werknemers worden belicht. Ten slotte wordt de vergelijking tussen België en andere West-Europese landen gemaakt. Een laatste deel besluit. Maar eerst wordt kort de bronnenproblematiek besproken.

II. De bronnenproblematiek

Vandaag is er geen specifieke overheidsinstantie verantwoordelijk voor het verzamelen van stakingsdata en de kwaliteitsgarantie ervan. Kwantitatieve gegevens over de stakingsbeweging in België zijn slechts de ‘automatische’ afgeleide van een administratieve procedure (Vandaele, 2011). Formeel wordt van deze procedure gebruik gemaakt sinds 2002. Officieus zijn de gegevens al beschikbaar vanaf 1991, via de zogenaamde ‘blauwe brochure’ van de Rijksdienst voor Sociale Zekerheid (RSZ)³. Deze jaarlijkse brochure baseert zich op de aangiften die werkgevers ieder kwartaal bezorgen aan de RSZ over de prestaties en de lonen van hun werknemers. De blauwe brochure is specifiek gewijd aan de periodes van afwezigheid op het werk die niet zijn bezoldigd, maar die met gewone arbeidsdagen zijn gelijkgesteld

* European Trade Union Institute, Brussel.

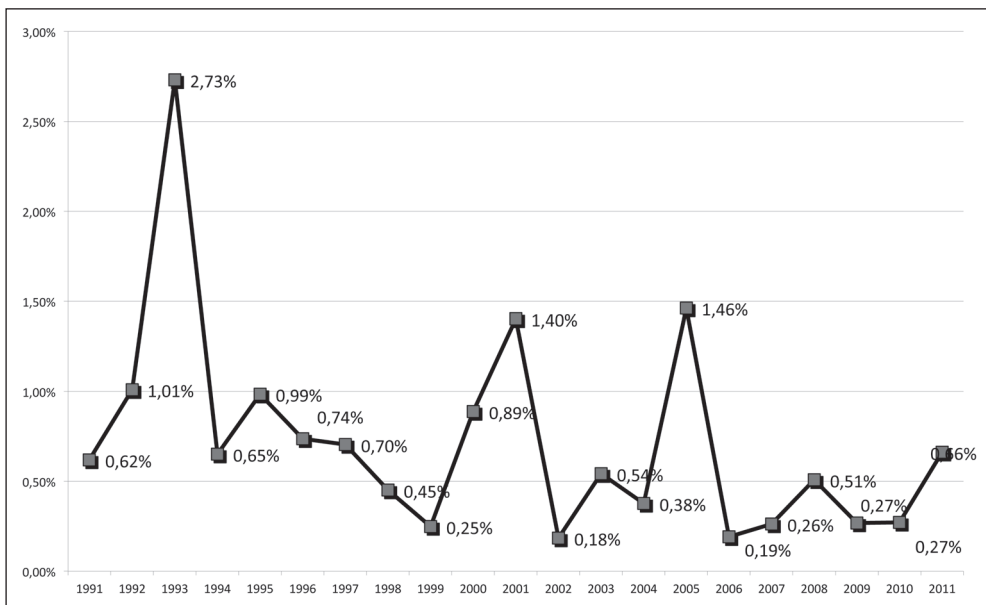
¹ Deze bijdrage is grotendeels gebaseerd op K. VANDAELE, “Annexe: Les jours de grèves durant la période 1991-2011” in I. GRACOS (red.), *Grèves et conflictualité sociale en 2011*, Brussel, *Courrier Hebdomadaire du CRISP*, 2012, 2135-2136, p. 111-121 en K. VANDAELE, “Annexe: Les jours de grèves en 2010 et 2011” in I. GRACOS (red.), *Grèves et conflictualité sociale en 2012 (II): Secteur public et questions européennes*, Brussel, *Courrier Hebdomadaire du CRISP*, 2013, 2174-2175, p. 82-86.

² Op het moment van schrijven zijn de officiële stakingsgegevens voor het tweede semester nog niet beschikbaar.

³ Zie www.rsz.fgov.be/nl/content/statistics/publications/periods.html.

voor het vaststellen van zekere sociale voordelen van werknemers⁴. Ook stakingen en lock-outs of uitsluitingen vallen onder de definitie van de gelijkgestelde periodes⁵. Het aandeel van de stakingsdagen in het totale aantal gelijkgestelde periodes is beperkt (zie figuur 1). Gemiddeld staan stakingsdagen in voor 0,7 % van de gelijkgestelde periodes tussen 1991 en 2011. Slechts in vier jaren (1992, 1993, 2001 en 2005) ligt dit aandeel hoger dan één percent, met een maximaal aandeel van 2,7 % in 1993.

Figuur 1. Het aandeel van stakingsdagen in de gelijkgestelde dagen, 1991-2011 (%)

Bron: *Blauwe brochure*, RSZ.

De officiële stakingsgegevens zijn voor verscheidene kritieken vatbaar. Zo is er vandaag slechts één enkele stakingsindicator beschikbaar. Enkel het aantal stakingsdagen is bekend. Dit beperkt de studie van het stakingsfenomeen. Stakingen hebben bij uitstek een multidimensionaal karakter: ook het aantal stakingen, het aantal stakers en de duur van de staking zijn belangrijk voor een nauwgezette en volledige interpretatie van de stakingsbeweging. Andere, bijkomende stakingsdata ontbreken al evenzeer: de aanleiding of oorzaak, noch bijvoorbeeld de uitkomst van de staking is bekend.

Ook al is het een oud zeer, de administratieve procedure onderschat nog steeds de stakingsbeweging. Enerzijds komt dit doordat niet alle stakingen met de gelijkgestelde periodes samenvallen. Na afloop van een staking, als onderdeel van het bereikte compromis tussen de werkgever en de vakbond(en) (of de stakers), kan de werkgever alsnog beslissen tot het uitbetalen van het loon of de wedde aan de stakers.

⁴ De gegevens zijn ook in de jaarverslagen van de Rijksdienst voor Jaarlijkse Vakantie te vinden, maar dan enkel voor werknemers met een arbeidersstatuut.

⁵ De data maken geen onderscheid tussen stakingen en uitsluitingen. Nochtans, hoe zeldzaam uitsluitingen in België ook zijn, het is een belangrijk onderscheid vanuit een machtstheoretisch perspectief.

Dit heeft tot gevolg dat de stakingsperiode *de jure* als een bezoldigde periode in de RSZ-kwartaalaangifte wordt beschouwd, ook al vond er *de facto* een staking plaats. Anderzijds dekken de stakingsgegevens niet de volledige publieke sector⁶. Tot 2002 is er geen informatie over het aantal gelijkgestelde dagen voor ambtenaren. Nadien worden enkel nog de werknemers van de lokale overheidsdiensten (provinciën, gemeenten en ermee gelijkgestelde instellingen) uitgesloten; zij ressorteren immers onder de bevoegdheid van de Rijksdienst voor Sociale Zekerheid van de Provinciale en Plaatselijke Overheidsdiensten. Met andere woorden: er treedt theoretisch een tijdsbreuk op vanaf 2003 voor het aantal stakingsdagen in de publieke sector. Empirisch doet er zich echter geen breuk voor⁷.

Ten slotte kunnen precieze regionale verschillen in het stakingsgedrag tussen bijvoorbeeld Vlaanderen en Wallonië, op basis van de officiële stakingsdata, niet worden achterhaald (Vandaele, 2010). Dit houdt niet alleen verband met het multidimensionale karakter van het stakingsfenomeen, maar ook met de registratieprocedure van de kwartaalaangiftes. De geografische indeling van het aantal stakingsdagen is immers gebaseerd op de plaats met het meeste aantal werknemers van de onderneming, dit is de voornaamste uitbetalingszetel. Mogelijke vestigingen van de onderneming blijven dus buiten de registratie. Hierdoor kan een vals beeld ontstaan wanneer het aantal stakingsdagen over de drie gewesten wordt verdeeld. Zo kan een staking in een Vlaamse vestiging van een onderneming met een uitbetalingszetel in Wallonië resulteren in de registratie van de staking in het Waals Gewest. Het omgekeerde kan natuurlijk ook voorvallen. Het is ook geen toeval dat het Brussels Gewest, waar veel bedrijven hun uitbetalingszetel hebben gevestigd, nu en dan het belangrijkste aandeel heeft in het aantal stakingsdagen; dit is het geval in 1998 (38,6 %), 2000 (47,4 %), 2001 (67,4 %), 2006 (40,7 %) en 2010 (44,0 %).

Niettemin hebben de RSZ-stakingsdata aan betrouwbaarheid gewonnen in vergelijking met de jaren tachtig toen de procedure voor het inwinnen van de stakingsgegevens sputterde en vastliep (Vandaele, 2011a). De nieuwe administratieve procedure biedt ook een aantal (nieuwe) mogelijkheden. Het aantal stakingsdagen kan geventileerd worden volgens de economische sector (gebaseerd op de NACE-bedrijfsindeling⁸). Vanaf 2007 is dit ook geval voor de paritaire comités die, gebaseerd op een socio-economische logica, volgens een aantal sectorgroepen worden gehergroepeerd⁹. Verder is een indeling mogelijk op basis van de bedrijfsgrootte (waarbij het grootbedrijf (logischerwijze) meer stakingsdagen telt) (Vandaele, 2007). Als gevolg van de 'multifunctionele aangifte'¹⁰ in 2003 is het aantal stakingsdagen ook bekend volgens het statuut en het geslacht van de werknemer¹¹.

⁶ De stakingsgegevens houden ook geen rekening met de zeelieden van de koopvaardij die bij de Hulp- en Voorzorgkas voor de Zeelieden zijn aangesloten.

⁷ Het gemiddelde aandeel van de publieke dienstverlening in het totaal aantal stakingsdagen ligt op 15,4 % voor de periode 1991-2002 en op 14,3 % voor de periode 2003-2011.

⁸ De gegevens vóór 2007 zijn beschikbaar op basis van de NACE-code die geldig was tot einde 2007. De gegevens vanaf 2008 worden uitsluitend volgens de nomenclatuur 2008 gepubliceerd.

⁹ In feite zijn deze data al beschikbaar vanaf 2003 (mits betaling).

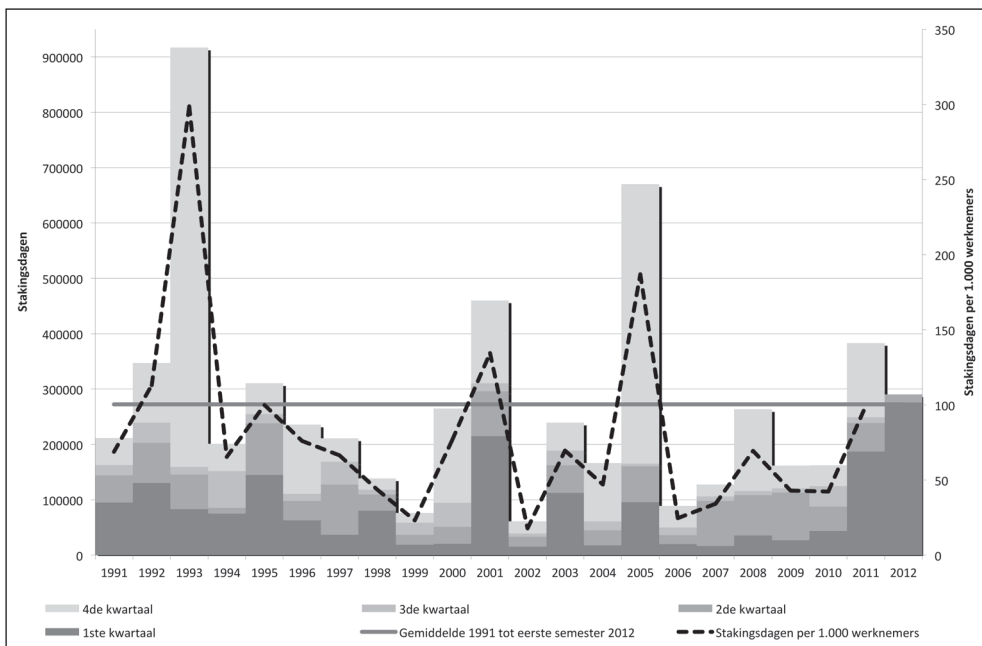
¹⁰ De multifunctionele aangifte omvat niet alleen het aangeven van de nodige gegevens voor het berekenen van de verschuldigde sociale bijdragen en verminderingen, maar ze wordt ook gebruikt door de instellingen van de sociale zekerheid die zijn belast met het toekennen van rechten binnen de sociale zekerheid en het uitbetalen van vergoedingen.

¹¹ Deze gegevens zijn eveneens online beschikbaar in voltijdse equivalenten. Dit is ook het geval voor de stakingsdata naargelang van de economische activiteit van de werkgever en naargelang van het paritair comité.

III. Het aantal stakingsdagen per kwartaal en jaar

Stijgt of daalt het aantal stakingsdagen in de laatste jaren? In het eerste decennium van de eenentwintigste eeuw neemt gemiddeld het aantal stakingsdagen af ten opzichte van de voorgaande tien jaren. In de periode 2001-2010 zijn er gemiddeld 240.107 stakingsdagen per jaar, dat zijn welgeteld 51.228 stakingsdagen minder dan in het voorgaande decennium, met een gemiddelde van 291.335 stakingsdagen. Zijn er in de jaren negentig nog gemiddeld 93 stakingsdagen per 1.000 werknemers, dan daalt dit gemiddelde tot 67 stakingsdagen in het daaropvolgende decennium. De gemiddelden verbergen echter de grote volatiliteit van de stakingsbeweging. Dit maakt figuur 2 duidelijk. Deze figuur toont het aantal stakingsdagen per kwartaal en per jaar op de linker Y-as (staafdiagram) in de periode van 1991 tot het eerste semester in 2012 en het aantal stakingsdagen per 1.000 werknemers op de rechter Y-as (lijndiagram) tot 2011. Het aantal stakingsdagen overschrijdt het periodegemiddelde (berekend van 1991 tot het eerste semester van 2012) in zeven keer: 1992, 1993, 1995, 2001, 2005, 2011 en 2012.

Figuur 2. Het aantal stakingsdagen per kwartaal en jaar en per 1.000 werknemers, 1991-2012

Bron: *Blauwe brochure*, RSZ en Algemene directie Statistiek en Economische informatie.

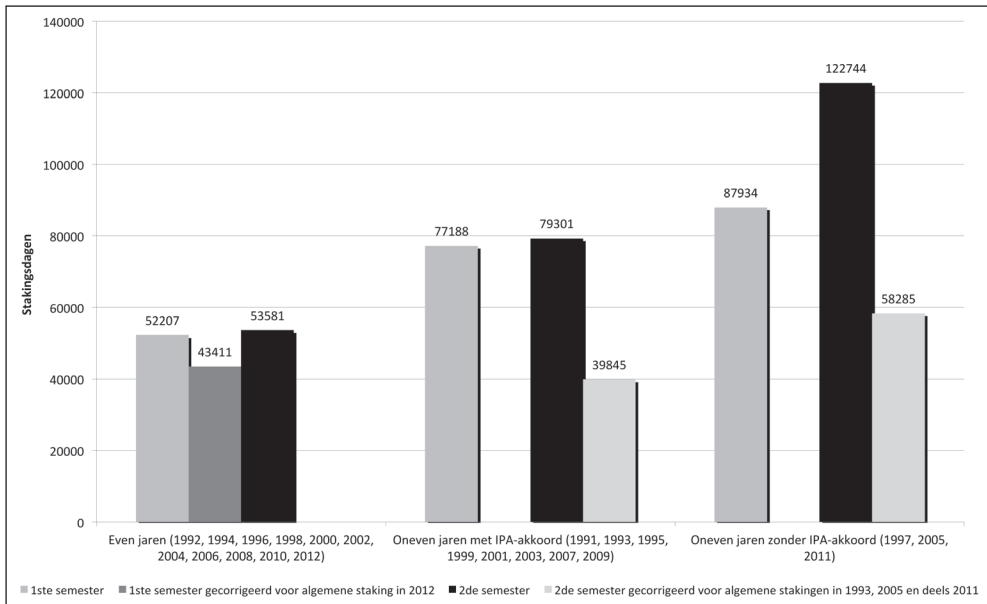
Noot: De data voor het tweede semester in 2012 ontbreken.

Begin jaren negentig ligt het aantal stakingsdagen hoog – in 1993 vindt een algemene staking tegen het ‘Globaal Pact’ van de regering-Dehaene I plaats, en dit laat zich merken¹². Vanaf 1995 daalt het aantal stakingsdagen, maar in de jaren 2000 en 2001 is er opnieuw een opleving die vooral aan een grote stakingsgolf in het Franstalige onderwijs kan worden toegeschreven. Al snel volgt er een laagte-record met iets meer dan 60.000 stakingsdagen in 2002. Het aantal stakingsdagen stijgt opnieuw fors met de algemene staking tegen het ‘Generatiepact’ van de regering-Verhofdstadt II in 2005, maar zakt nadien terug weg. Dat de algemene stakingen van 1993 en 2005 in het vierde kwartaal plaatsvonden, beïnvloedt sterk het kwartaalgemiddelde. Over de gehele periode 1991-2011 ligt het gemiddeld aantal stakingsdagen het hoogst in het vierde kwartaal; daarna volgen het eerste en het tweede kwartaal. Het predicaat ‘hete herfst’ dat op het vierde kwartaal kan gekleefd worden, is dus deels het resultaat van de algemene stakingen in 1993 en 2005. Gemiddeld ligt het aantal stakingsdagen het laagst in het derde kwartaal, niet toevallig het kwartaal met de twee vakantiemaanden.

In 2008 is er een veralgemeende opleving van de stakingen in bijna alle sectoren, wellicht gedreven door de plotse versnelling van de inflatie het jaar voordien. In 2011 tekent er zich opnieuw een vrij forse stijging op door het hoge aantal stakingsdagen in het eerste kwartaal, vooral in de metaalindustrie, en deels ook door de algemene staking in de publieke sector tegen de pensioenhervormingen van de regering-Di Rupo in het vierde kwartaal. De algemene staking van 30 januari 2012 tegen diezelfde hervormingen, de hervormingen in de werkloosheidsverzekering en de geplande besparingsmaatregelen levert opnieuw een hoog aantal stakingsdagen op in het eerste kwartaal. Met andere woorden: de invloed van de politieke massastakingen (Gall, 2012) in 2011 en 2012 zorgen dus voor een opleving van het aantal stakingsdagen. Het is echter nog te vroeg om te oordelen of deze jaren een kentering in de stakingsbeweging betekenen, met een nieuwe periode van verhoogde werknemersonrust (zoals in de crisisjaren zeventig). Enerzijds kan de verhoogde werkloosheid de solidariteit onder de werknemers ondermijnen en dus de inzet van het stakingswapen aantasten (Brandl en Traxler, 2012). Anderzijds zorgen de verharde opstelling van de werkgevers en bedrijfsherstructureringen, als een indicator van de huidige economische crisis, ook voor onzekerheid en sociaal conflict. Wel zijn er in 2012 nog nooit zoveel stakingsdagen in het eerste kwartaal opgetekend sinds 1991, het startjaar van de nieuwe procedure voor de registratie van de stakingsdagen; een ‘record’ dat echter moet worden genuanceerd. Een vergelijking met de andere kwartalen waarin een algemene staking gebeurde, leert dat er meer stakingsdagen waren tijdens de algemene stakingen in 1993 en 2005: respectievelijk 757.206 en 504.592 stakingsdagen. Verder onderzoek naar bijvoorbeeld de (professionalisering) van de organisatie- en mobilisatiekracht van de vakbonden en hun veranderde ledensamenstelling, de specifieke timing en de eisenbundel van de algemene stakingen en de politieke opportuniteitsstructuur is nodig om de verschillen in het aantal stakingsdagen tussen 1993, 2005 en 2012 te contextualiseren en te verklaren.

¹² De data laten geen directe link met specifieke stakingen toe. Maar omdat grote stakingsbewegingen het jaarlijkse aantal stakingsdagen disproportioneel beïnvloeden, kunnen toch specifieke stakingen worden aangeduid.

Figuur 3. Het aantal stakingsdagen per semester, 1991-2012

Bron: *Blauwe brochure*, RSZ.

Noot: De data voor het tweede semester in 2012 ontbreken.

Figuur 3 herneemt de gegevens van figuur 2, maar hergroepeert ze per semester. Er wordt ook een opdeling gemaakt tussen de even en oneven jaren. Het valt op dat er meer stakingsdagen zijn in het eerste semester in de oneven jaren, dan tijdens het eerste semester in de even jaren. Dit houdt meer dan waarschijnlijk verband met de onderhandelingen voor de collectieve akkoorden in de verscheidene economische sectoren (en grote bedrijven). De meeste van deze onderhandelingen vinden net plaats in het eerste semester van de oneven jaren, waarbij de (indicatieve) loonnorm als referentiepunt geldt. In sommige van de sectoren (en bedrijven) gaat dit dus gepaard met stakingen om de vakbondseisen kracht bij te zetten of de sectorale werkgeversorganisatie of werkgever tot toegevingen te dwingen. Ook lijkt het uitblijven van een interprofessioneel akkoord de kans op stakingen op de lagere overlegniveau's te vergroten. De staafdiagrammen maken duidelijk dat een mislukking van de interprofessionele onderhandelingen een verhoging van gemiddeld ongeveer 10.000 extra stakingsdagen betekent in het eerste semester in de oneven jaren. Een interprofessioneel akkoord lijkt dus een zeker engagement tot sociale vrede in te houden, geconsacreeerd door de sociale gesprekspartners op het hoogste overlegniveau, dat relatief wordt opgevolgd op de lagere overlegniveau's. Indien het akkoord ontbreekt en de regering de loonnorm oplegt, verzwakt met andere woorden het vertrouwen tussen de onderhandelaars in de sectoren. Ten slotte scoort het tweede semester in de oneven jaren opvallend hoog, maar dit is aan de algemene stakingen in 1993 en 2005 (en deels de algemene staking in de publieke sector in 2011) toe te schrijven. Indien het vierde kwartaal voor deze jaren wordt vervangen door het periodegemiddelde (1991-2001) voor dat kwartaal, dan ligt het gemiddeld aantal stakingen in het tweede semester in de oneven jaren opmerkelijk lager dan het eerste semester. In de even jaren is het net omgekeerd: er zijn net iets meer stakingsdagen in het tweede semester, dan in het eerste semester – het remediëren voor de algemene staking in januari 2012 versterkt dit patroon.

IV. De stakingsdagen in de economische sectoren en de paritaire comités

Tabel 1 geeft een overzicht van het aandeel van de stakingsdagen in de verscheidene, brede economische sectoren vanaf 1991. Het aandeel van de stakingsdagen in de landbouw, bosbouw en visserij is verwaarloosbaar. Het is ook zonneklaar dat de historische plaats en rol van de mijnsector in de stakingsbeweging zijn uitgespeeld. Enkel in 2003 en 2008 is het aandeel van de sector 'winning van delfstoffen' hoger dan vijf procent. Verder is traditioneel de bouwsector een economische sector met een zeer laag aandeel in het aantal stakingsdagen. Het jaar 2009 vormt hier een uitzondering op door een uitzonderlijke nationale staking naar aanleiding van de sectorale cao-onderhandelingen. Belangrijker dan voornoemde sectoren is de verhouding tussen de industrie en de dienstverlenende sectoren. Een vergelijking tussen de twee afgelopen decennia maakt duidelijk dat het aandeel van de industrie terugloopt tegenover de jaren negentig, terwijl de dienstverlenende sectoren – in het bijzonder de private dienstverlening – meer stakingsdagen voor hun rekening nemen in de eenentwintigste eeuw. De industrie was goed voor een tweederde aandeel in het aantal stakingsdagen in de jaren negentig, terwijl dit aandeel tot iets minder dan de helft is teruggezaakt een decennium later. Het aandeel van de dienstverlenende sector steeg van ongeveer één vijfde tot één derde. Bedienden (en ambtenaren) maakten al eerder gebruik van het stakingswapen, maar het toenemende belang en soms overwicht van de dienstverlenende sectoren (in 1998, 2000, 2001, 2004, 2008, 2010, 2011 en waarschijnlijk 2012) betekenen een 'tertialisering van het stakingsfenomeen' (Bordogna en Cella, 2002). Deze tertialisering gaat ook gepaard met een feminisering van het stakingswapen, zeker indien abstractie van de transportsector wordt gemaakt (Vandaele, 2011a). Ten slotte houdt de tertialisering van het stakingswapen ook in dat derden – de gebruikers van de dienstverlening – worden geraakt.

Tabel 1. Het aantal stakingsdagen in de economische sectoren, 1991-2011

	Landbouw, bosbouw en visserij	Winning van delfstoffen*	Bouw	Industrie	Dienstverlening		Totaal
					Privé	Publiek	
1991	0,0 %	0,9 %	1,9 %	85,6 %	6,3 %	5,3 %	211.371
1992	0,0 %	0,5 %	0,3 %	81,5 %	6,5 %	11,1 %	347.062
1993	0,1 %	2,3 %	2,9 %	69,6 %	15,0 %	10,0 %	916.874
1994	0,0 %	0,0 %	0,7 %	93,3 %	4,6 %	1,5 %	200.904
1995	0,0 %	1,2 %	0,7 %	88,7 %	8,9 %	0,5 %	310.476
1996	1,0 %	1,4 %	1,0 %	64,9 %	23,4 %	8,4 %	235.868
1997	0,0 %	4,9 %	0,6 %	78,2 %	10,8 %	5,5 %	210.889
1998	0,1 %	0,1 %	0,6 %	27,1 %	46,2 %	25,9 %	138.677
1999	2,1 %	0,2 %	0,3 %	49,3 %	40,5 %	7,4 %	76.310
2000	0,0 %	0,4 %	2,8 %	26,1 %	30,5 %	40,2 %	264.919
_ 1991-2000 χ	0,3 %	1,2 %	1,2 %	66,4 %	19,3 %	11,6 %	291.335
2001	0,0 %	3,9 %	4,1 %	19,4 %	14,1 %	58,5 %	460.177
2002	0,0 %	1,2 %	0,6 %	52,1 %	35,9 %	10,1 %	60.954
2003	0,0 %	7,1 %	0,4 %	54,5 %	32,7 %	5,2 %	239.344

2004	0,0 %	0,6 %	0,8 %	38,9 %	30,1 %		166.287
2005	0,0 %	1,1 %	4,2 %	50,0 %	28,3 %		669.976
2006	0,0 %	1,0 %	0,7 %	68,7 %	25,8 %	3,8 %	88.941
2007	0,0 %	0,2 %	0,2 %	67,5 %	27,5 %	4,6 %	127.441
2008	0,0 %	5,2 %	3,3 %	39,3 %	40,7 %	11,6 %	263.678
2009	0,0 %	0,7 %	11,5 %	39,1 %	43,6 %	5,2 %	161.844
2010	0,0 %	0,8 %	0,8 %	33,6 %	49,6 %	15,2 %	162.429
\bar{x} 2001-2010	0,0 %	2,2 %	2,7 %	46,3 %	32,8 %	16,0 %	240.107
2011	0,0 %	1,2 %	2,2 %	43,8 %	35,7 %	17,1 %	383.206
2012**	0,0 %	1,5 %	5,0 %	41,5 %	26,8 %	25,1 %	290.442

Bron: *Blauwe brochure*, RSZ.

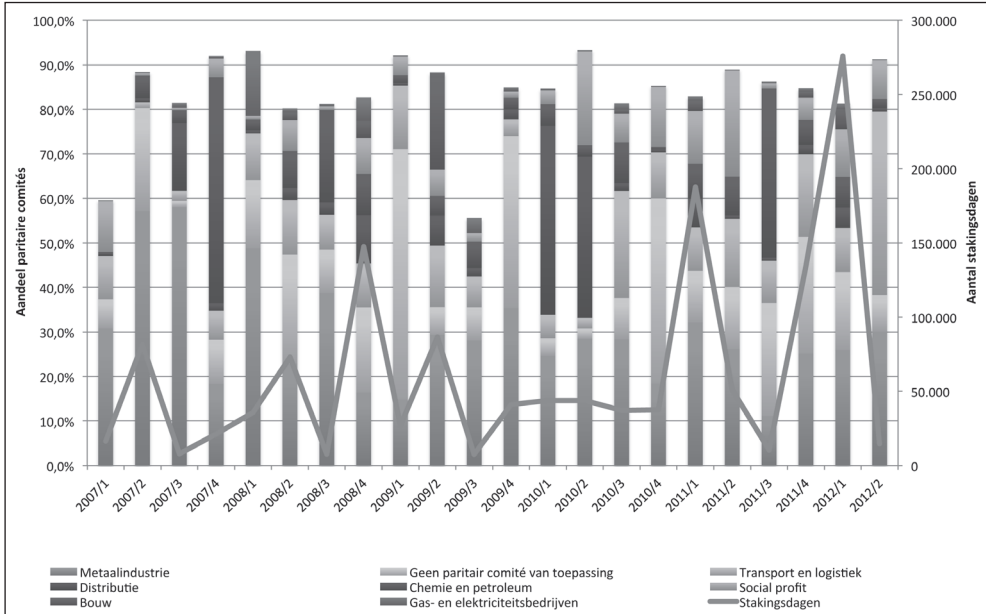
Noot: * Inclusief de sector 'Productie en distributie van elektriciteit, gas, stoom en gekoelde lucht'.

** De data voor het tweede semester in 2012 ontbreken. Vanaf 2007 treedt er een andere NACE-code in werking, maar dit heeft hier nauwelijks invloed op de verhouding tussen het aantal stakingsdagen in de onderscheiden economische sectoren.

Figuur 4 biedt een overzicht van de stakingsdagen per kwartaal in de belangrijkste economische sectorgroepen op basis van de paritaire comités in de periode 2007-2011. In de figuur zijn enkel die sectorgroepen opgenomen die minstens een aandeel van vijf procent halen in het totaal aantal stakingsdagen op jaarbasis¹³. De metaalsector is duidelijk belangrijk. Het aandeel van deze sector ligt het hoogst in het derde kwartaal van 2007 (58 %) en het laagst in het derde kwartaal van 2011 (11 %). Het aantal stakingsdagen ligt eveneens meestal hoog in die sectoren waar geen paritair comité van toepassing is, veelal dus de overheidssector. De transportsector (met inbegrip van het stads- en streekvervoer) en logistiek sluiten de top drie af. Deze drie sectorgroepen staan minstens in voor één derde van het aantal stakingsdagen per kwartaal. Op jaarbasis zijn deze sectoren goed voor gemiddeld 58 % van de stakingsdagen in de periode 2007-2011. Worden ook de stakingsdagen in de chemiesector en distributie in rekening gebracht, dan wordt in de meeste kwartalen vlot een aandeel gehaald van twee derde van het totaal aantal stakingsdagen. Uitzonderingen hierop zijn het eerste kwartaal in 2007 (door vooral de papier- en kartonnijverheid, maar ook de social profit), het vierde kwartaal in 2008 (door de social profit), het tweede en derde kwartaal in 2009 (door respectievelijk de bouw en de steen- en glasindustrie) en het tweede kwartaal in 2011 (door de social profit).

¹³ De volgende sectoren halen deze drempel niet: de diensten aan ondernemingen en personen, de financiële sector, de houtnijverheid, de kleding- en textielindustrie, de land- en tuinbouw, bosbouw en zeevisserij, de media, drukkerij en uitgeverijsector, de papier- en kartonnijverheid, de steen- en glasindustrie, de voedingsindustrie en de restcategorie 'overige sectoren'.

Figuur 4. De stakingsdagen volgens de paritaire comités, 2007-2012 (%)

Bron: *Blauwe brochure*, RSZ.

V. De stakingsdagen naargelang van het statuut en van het geslacht van de werknemer

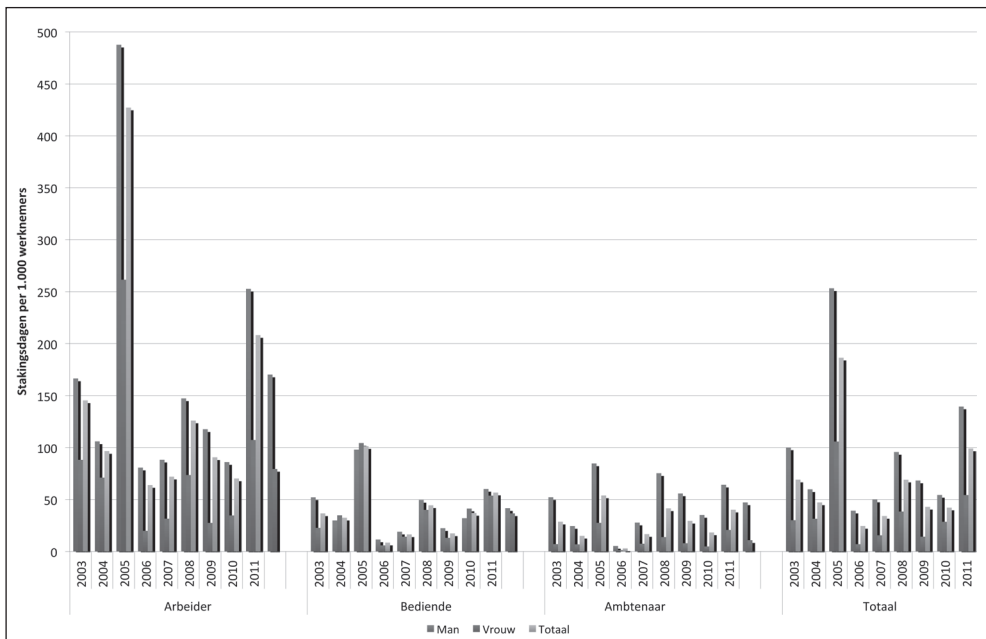
Om mogelijke verschillen in stakingsgedrag tussen mannen en vrouwen en tussen werknemersstatuten ten volle te begrijpen, moet eerst worden benadrukt dat één enkele stakingsindicator – de stakingsdagen – ontoereikend is. Uit figuur 5 vallen dan ook geen definitieve conclusies te trekken. Deze figuur vergelijkt het aantal stakingsdagen per 1.000 werknemers volgens werknemersstatuut en geslacht van 2003 tot 2011 – alle hieronder geciteerde cijfers hebben dus betrekking op relatieve aantallen. In de eerste plaats valt op dat het aantal stakingsdagen van de werknemers met een arbeidersstatuut ('arbeiders') in alle jaren hoger ligt dan het aantal stakingsdagen voor de werknemers met een bediendestatuut ('bedienden') en deze met een ambtenarenstatuut ('ambtenaren'). Zelfs in het vierde kwartaal van 2011, met de algemene staking in de publieke sector, is dit het geval: terwijl de ambtenaren 22 stakingsdagen optekenen, ligt dit aantal op 72 dagen voor de arbeiders (en op 16 dagen voor de bedienden)¹⁴. Op jaarbasis zijn er ook meer stakingsdagen bij de bedienden, dan bij de ambtenaren, enkel het jaar 2009 is een uitzondering. De tertialisering van het stakingswapen is dus duidelijk via de verschuiving van het aantal stakingsdagen van de industrie naar de dienstverlenende sectoren, maar komt nauwelijks tot uiting via het werknemersstatuut. Een verklaring hiervoor is dat er niet altijd overeenstemming is tussen de economische sector en het werknemersstatuut. Om de tertialisering

¹⁴

De noemer is gebaseerd op de jaarcijfers (en dus niet de vierde kwartaalcijfers).

van het stakingswapen na te gaan, is het werknemersstatuut dus slechts een ‘benaderende’ indicator. Bovendien zijn stakingen een multidimensionaal fenomeen. Zo is de impact van een lange staking met honderden arbeiders veel groter op het aantal stakingsdagen, dan vele frequente stakingen van korte duur met slechts een beperkt aantal stakende bedienden. Net deze laatste stakingsvorm is typisch voor de tertialisering van het stakingswapen.

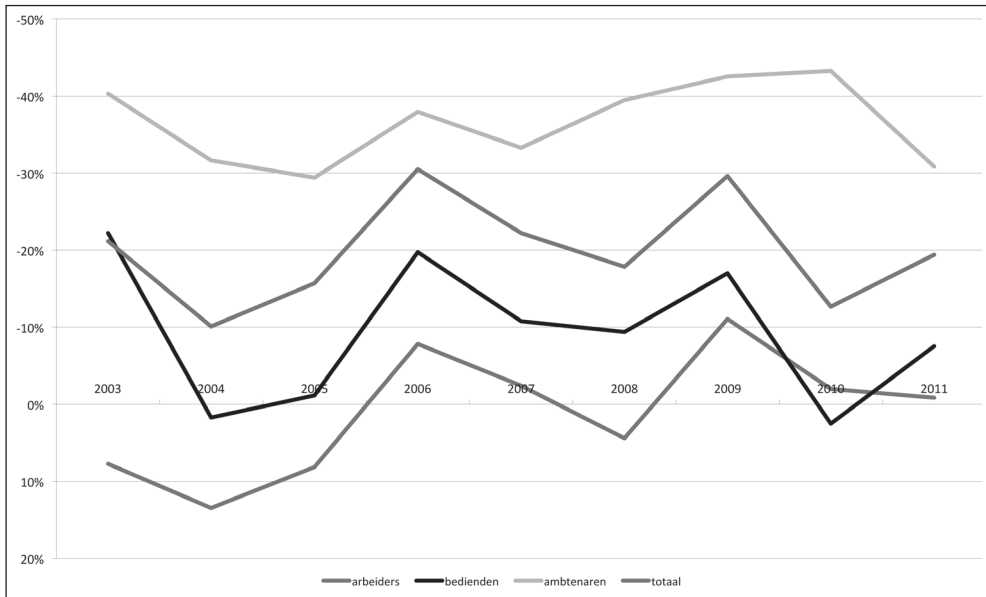
Figuur 5. De stakingsdagen per 1.000 werknemers volgens het werknemersstatuut en geslacht, 2007-2011

Bron: *Blauwe brochure*, RSZ en Algemene directie Statistiek en Economische informatie.

Verder leren de laatste totaalkolommen dat staken een mannenzaak is (of blijft): gemiddeld staan vrouwen (gecorrigeerd voor hun aandeel in de beroepsbevolking) slechts in voor 26 % van de stakingsdagen in de periode 2003-2011, terwijl hun aandeel bij de werkende bevolking in loondienst gemiddeld ongeveer 20 procentpunten hoger ligt. Het beeld is wel gevarieerd naargelang van het werknemersstatuut (zie figuur 6). Het aandeel van de stakingsdagen voor de vrouwen met een arbeidersstatuut is meestal in verhouding met hun aandeel in de afhankelijke beroepsbevolking, of ligt soms hoger. Het aandeel van de ‘vrouwelijke’ stakingsdagen ligt meestal lager bij de bedienden, maar schommelt jaarlijks nogal – het maximale verschil bedraagt 22 % procentpunten in 2003. Bovendien past hier de opmerking dat staken in sommige sectoren soms moeilijker is omdat er een minimumdienstverlening moet worden gegarandeerd. Dit is bijvoorbeeld het geval in de hospitaalsector, een sector die bij uitstek wordt gekenmerkt door een vrouwelijke tewerkstelling. Maar het is vooral bij de vrouwelijke ambtenaren dat er minder stakingsdagen zijn dan hun aantal laat vermoeden – het verschil bedraagt hier gemiddeld 37 procentpunten.

Figuur 6. Het verschil tussen het aandeel stakingsdagen bij vrouwen en hun aandeel in de werkende bevolking (per werknemersstatuut, 2003-2011 (%))

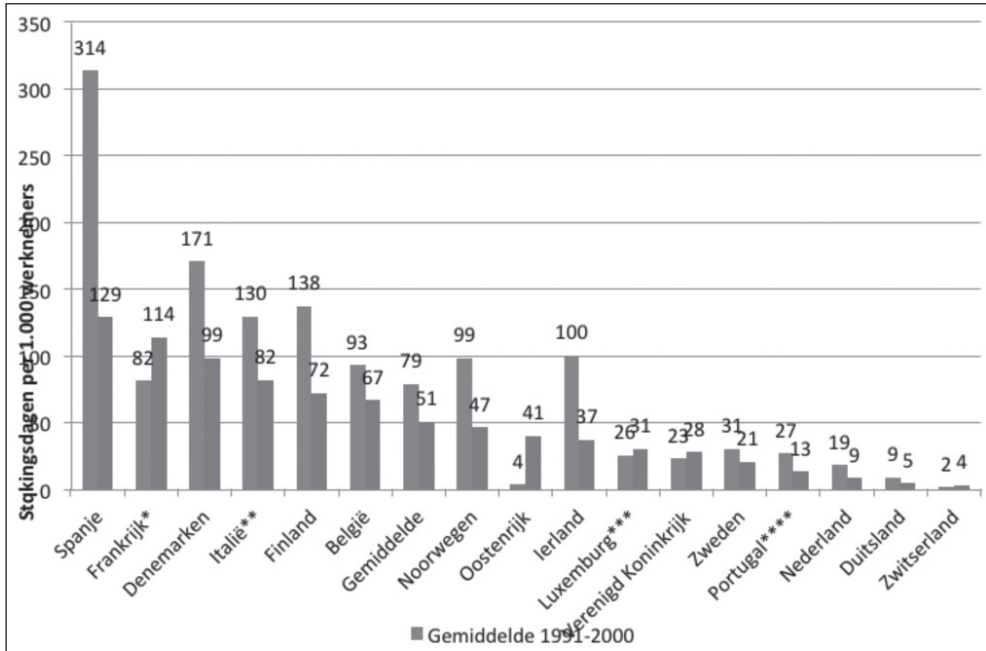
Bron: *Blauwe brochure*, RSZ en Algemene directie Statistiek en Economische informatie.

Nota: inverse Y-as.

VI. België in vergelijking met West-Europa

Welke is de plaats van het Belgische aantal stakingsdagen ten opzichte van andere landen in West-Europa? Figuur 7 geeft het antwoord door het aantal stakingsdagen per 1.000 werknemers per land in de laatste twee decennia te bekijken. In vergelijking met de periode 1991-2000 ligt het aantal stakingsdagen voor elf landen – waaronder België – lager in de periode 2001-2010. België volgt dus de algemene, dalende stakingstrend in Europa. Uitzonderingen op de dalende trend zijn Frankrijk, Oostenrijk, het Verenigd Koninkrijk en Zwitserland. Misschien vormt ook Luxemburg een uitzondering, maar de cijferreeks voor dit land is onvolledig. Wat Oostenrijk betreft, is de toename enkel en alleen te wijten aan een eenmalige massastaking tegen pensioenhervormingen en een staking tegen herstructureringen bij de spoorwegen in 2003 (Adam, 2004). Zodoende blijven alleen Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk en Zwitserland over waar het aantal stakingsdagen is gegroeid door meer dan alleen maar één enkele stakingsactie. Het aantal stakingsdagen blijft echter bijzonder laag liggen voor Zwitserland.

Figuur 7. De stakingsdagen per 1.000 werknemers in West-Europa, 1991-2000 en 2001-2010

Bron: Eurostat en nationale statistische instellingen.

Noot: Gesorteerd volgens het gemiddelde in 2001-2010.

* Onderschatting voor 2001-2010.

** Het jaar 2010 ontbreekt.

*** De jaren 2009 en 2010 ontbreken.

**** De jaren 2008, 2009 en 2010 ontbreken.

Ondanks de bijna algemene dalende stakingstrend in West-Europa zijn er nog steeds grote verschillen tussen landen en de rangorde tussen hen blijft vrij stabiel (Vandaele, 2011b). Met een zevende plaats staat België in het midden van de Europese stakingstabel in de jaren negentig. België schuift één plaats naar boven op in het volgende decennium. Met andere woorden: de daling van het aantal stakingsdagen in België in het eerste decennium van de eenentwintigste eeuw is iets minder uitgesproken dan in de meeste andere landen met een relatief hoog aantal stakingsdagen in de jaren negentig. In de twee decennia scoort België telkens iets boven het gemiddeld aantal stakingsdagen in West-Europa¹⁵.

VII. Besluit

De Belgische stakingsbeweging vertoont verscheidene kenmerken die geen uitzondering vormen in West-Europa. Zo daalde ook in België het aantal stakingsdagen de afgelopen twee decennia. Wel is de daling iets minder sterk waardoor België een plaatsje in de Europese stakingstabel opschuift. Net

¹⁵ Volgens cijfers van de Europese Commissie (2011: 60) ligt de Belgische stakingsparticipatie lager dan het Europese gemiddelde in de periode 2000-2008.

zoals andere landen (Hamann *et al.*, 2012) kent België eveneens massastakingen; dat de overheid in het vizier komt van de vakbonden is zeker geen nieuw fenomeen. Maar het zijn net die politieke massastakingen die de volatiliteit van de stakingsbeweging in belangrijke mate verklaren. Ten slotte is er ook in België sprake van een tertialisering (en feminisering) van het stakingswapen. Wel leert de indeling van de stakingsdagen volgens de economische sectorgroepen dat de metaalsector nog steeds instaat voor het gros van de stakingsdagen. De overheidssector en de transportsector en logistiek laten zich echter ook gelden, gevolgd door ook andere dienstensectoren zoals de distributie en *social profit*. Los van deze verschuivingen lijken stakingen vrij 'voorspelbaar' (Vandaele, 2009), want vooral de timing en de structuur van het sociale overlegstelsel blijken beduidend de stakingsactiviteit en het stakingspatroon te beïnvloeden. De meeste stakingsdagen worden immers in het eerste semester van de oneven jaren opgetekend. Net dan vinden in de meeste paritaire comités (en de grote bedrijven) de cao-onderhandelingen plaats, waarbij het ontbreken van een interprofessioneel akkoord de kans op stakingsactiviteit verhoogt.

Terwijl vanuit een historisch perspectief het aantal stakingsdagen vandaag nog steeds relatief laag ligt (Vandaele, 2007), lijken (paradoxaal) stakers en stakingen op weinig begrip in de 'publieke opinie' te kunnen rekenen. Deze afwijzing van het stakingswapen is zeker niet nieuw. Algemeen maakt het in diskrediet brengen van actievoerders deel uit van het (cyclische) spel van mobilisatie en demobilisatie van sociaal protest. Toch zijn er vandaag ook verschillen met het keynesiaanse verleden. Ondanks de huidige crisis van het financieel gedomineerde accumulatieregime is het neoliberale marktdenken, via pleidooien voor de 'modernisering' van de arbeidsmarkt en via het Europees aangestuurd, strenge en kortzichtige bezuinigingsbeleid van de overheidsfinanciën, nog steeds, merkwaardig genoeg, dominant (Crouch, 2011). Om verscheidene redenen staat staken haaks op dit neoliberale marktdenken. In het bijzonder kunnen politieke massastakingen en de tertialisering van het stakingswapen verklaren waarom het stakingswapen zo onder vuur ligt in de 'publieke opinie' vandaag. Net deze stakingen treffen vooral de gebruikers van de diensten. De transportsector is hier het voorbeeld bij uitstek. Met meestal relatief weinig stakers valt inderdaad, met enige overdrijving, bijna 'gansch het raderwerk' in een kwetsbare *just-in-time* economie stil. Dit staat in contrast met stakingen in de industrie die bijna uitsluitend de betrokken ondernemingen raken; na de staking kan het productieverlies veelal opnieuw worden ingehaald¹⁶. Ten slotte is het ook van belang om de constructie van de 'publieke opinie' te bestuderen. In de ontzuilde dramademocratie lijken (twitterende) (zelfverkleerde) 'opiniemakers' steeds meer invloed op de populaire pers en massamedia uit te oefenen. De crisis van het financiële accumulatieregime lijkt de gemoederen zelfs nog te verhitten en (warme) pleidooien voor het redden van de markt of een 'vernieuwd' kapitalisme blijven dan ook niet uit. Ook al is dit voer voor verder onderzoek, het gros van deze opiniemakers vertoont wellicht eerder individuele karakteristieken die met een weinig welwillende houding tegenover vakbonden en hun gebruik van het stakingswapen worden geassocieerd (Turner en D'Art, 2012). De virtuele wereld, web 2.0 en in het bijzonder de sociale media betekenen dan ook een relatief nieuwe strijdarena waar de vakbonden zich zullen moeten waarmaken.

¹⁶ Stakingsacties bij de bierbrouwer AB InBev kunnen bijvoorbeeld over het algemeen op meer sympathie rekenen. Maar er zijn bijzonder weinig andere, recente voorbeelden van stakingen met een sympathiserende publieke opinie te vinden.

Bibliografie

ADAM, G., *Industrial disputes hit post-war peak in 2003*, EIROOnline, 2004, beschikbaar op: www.euro-found.europa.eu/eiro/2004/11/feature/at0411202f.htm.

BORDOGNA, L. en CELLA, P.G., "Decline or transformation? Change in industrial conflict and its challenges", *Transfer*, 8, 2002, 4, 585-607.

BRANDL, B. en TRAXLER, F., "Labour conflicts: a cross-national analysis of economic and institutional determinants, 1971-2002", *European Sociological Review*, 26, 2012, 5, 519-540.

CROUCH, C., *The strange non death of neo-liberalism*, Cambridge, Polity Press, 2011.

EUROPEAN COMMISSION, *Industrial relations in Europe – 2010*, Luxemburg, Publications Office of the European Union, 2011.

GALL, G., "Quiescence continued? Recent strike activity in nine Western European countries" in *Economic and Industrial Democracy*, 2012, beschikbaar op: <http://eid.sagepub.com/content/early/2012/08/30/0143831X12453956.abstract>.

GALL, G. (ed.), *New forms and expressions of conflict at work*, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2013.

HAMANN, K., JOHNSTON, A. en KELLY, J., "Unions against governments: explaining general strikes in Western Europe, 1980-2006", *Comparative Political Studies* 2012, beschikbaar op: <http://cps.sagepub.com/content/early/2012/10/22/0010414012463894.full.pdf+html>.

TURNER, T. en D'ART, D., "Public perceptions of trade unions in countries of the European Union: a casual analysis", *Labor Studies Journal*, 37, 2012, 1, 33-55.

VANDAELE, K., "Disciplining, decentralisatie, 'staatsinmenging' ... en tertialisering. De stakingsevolutie in België na 1970" in C. DEVOS en P. HUMBLET (red.), *Arbeid vs. Kapitaal. Een kwarteeuw staking(srecht)*, Gent, Academia Press, 2007, 45-106.

VANDAELE, K., "Het stakingswapen vandaag" in C. DEVOS, K. VANDAELE, J. FANIEL en C. GOBIN (red.), *Solidariteit in beweging. Perspectieven voor de vakbond van morgen*, Brussel, ASP, 2009, 268-277.

VANDAELE, K., "Les grèves en Flandre depuis 1966 : une région docile en 'Colère Blanche'?" in E. ARCO, M. CAPRON, E. LEONARD en P. REMAN (coörd.), *Dynamiques de la concertation sociale*, Brussel, CRISP, 2010, 179-199.

VANDAELE, K., "De Belgische stakingsdata: beperkingen en mogelijkheden voor de studie naar het stakingsverschijnsel" in P. HUMBLET en G. COX (red.), *Collectieve conflicten*, Mechelen, Kluwer, 2011a, 1-36.

VANDAELE, K., *Sustaining or abandoning 'social peace'? Strike development and trends in Europe since the 1990s. ETUI Working paper*, Brussel, ETUI, 2011b.